

Ολέγκ ΚΟΥΖΝΕΤΣΟΒ,
Διδάκτορ Ιστορικών Επιστημών, Καθηγητής
(Μόσχα)

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΠΑΧ ΤΟ 2020: ΡΙΖΕΣ, ΛΟΓΟΙ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στις 10 Νοεμβρίου 2020 έληξε ο τέταρτος στη σειρά τους τελευταίους δύο αιώνες πόλεμος μεταξύ Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν και γράφτηκε στη σύγχρονη ιστορία του ανεξάρτητου κράτους του Αζερμπαϊτζάν ως Πατριωτικός.

Ο πρώτος από αυτούς τους πολέμους, ο οποίος ονομάστηκε από τον βασιλικό κυβερνήτη του Καυκάσου, κόμη Ι.Ι. Βοροντσόβ-Ντασκόβ, «σφαγή μεταξύ Αρμενίων και Τατάρων» και στον οποίο καταστράφηκαν 158 οικισμοί του Αζερμπαϊτζάν και 128 της Αρμενίας και έως 10 χιλιάδες άνθρωποι πέθαναν, συνέβη το 1905-1906. Στον δεύτερο πόλεμο το 1918-1920 αντιστεκότουσαν στον στρατό της Αρμενίας Ντασνάκ, της Δημοκρατίας του Αραράτ και της Λαϊκής Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν, οι εχθροπραξίες και η γενοκτονία του άμαχου πληθυσμού σταμάτησαν μόλις στα τέλη του 1920, μετά τη σοβιετοποίηση του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας από τις δυνάμεις του 11^{ου} Κόκκινου Στρατού. Σε αυτόν τον πόλεμο, έως και 150.000 άμαχοι Αζερμπαϊτζανοί πέθαναν ή εκδιώχθηκαν από τους παραδοσιακούς τόπους διαμονής τους. Ο τρίτος πόλεμος μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, ο οποίος έμεινε στην ιστορία ως ο «πόλεμος του Καραμπάχ» ήταν το 1988-1994, ξεκινώντας με τα πογκρόμ του Αζερμπαϊτζάν στην αρμενική πόλη Καφάν και τελειώνοντας με την υπογρα-

φή του Πρωτοκόλλου του Μπισκέκ για τον τερματισμό της ένοπλης σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ και γύρω από αυτό. Το αποτέλεσμα ήταν ο θάνατος έως και 10 χιλιάδων αμάχων, η κατάληψη από την Αρμενία του εδάφους της πρώην Αυτόνομης Περιφέρειας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και επτά επικείμενων διοικητικών περιοχών του Αζερμπαϊτζάν, η εκδίωξη 1,2 εκατομμυρίων Αζερμπαϊτζανών από τα σπίτια τους (500 χιλιάδες από την Αρμενία, 700 χιλιάδες από τις κατεχόμενες περιοχές).

Όπως βλέπουμε, η σύγκρουση Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν δεν ξεκίνησε χθες, έχει περισσότερο από έναν αιώνα ιστορίας και τα πρόσφατα γεγονότα γύρω από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, τα οποία προσέλκυσαν την προσοχή της παγκόσμιας κοινότητας είναι μόνο ένα μικρό μέρος της, πολύ σύντομο και όχι ιδιαίτερα σημαντικό γεωγραφικά.

Με μια αντικειμενική, αμερόληπτη ματιά στην ιστορία της σύγκρουσης Αρμενίων-Αζερμπαϊτζάν, αποδεικνύεται ότι τον τελευταίο ενάμιση αιώνα δεν σταμάτησε, μόνο ηρεμούσε μερικές φορές και στη συνέχεια φούντωνε με ανανεωμένο σθένος. Σήμερα, πολλοί άνθρωποι προσπαθούν να παρουσιάσουν τη σύγκρουση υπό το πρίσμα της αντίληψης του Σάμουελ Φ. Χιούντινγκτον για τη «σύγκρουση των πολιτισμών» ως «πόλεμο στη

γραμμή του ρήγματος», προσπαθώντας να παρουσιάσουν την υπόθεση ως αντιπαράθεση μεταξύ χριστιανικών και μουσουλμανικών πολιτισμών. Ωστόσο, μια τέτοια πρωτόγονη προσέγγιση σκοντάφτει σε δύο αμετάβλητα ιστορικά δεδομένα που δεν είναι πολύ ευχάριστα για το σύγχρονο ευρωκεντρικό μοντέλο του κόσμου.

Πρώτον, από την ανακήρυξή της το 1918, η Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν ανέκαθεν έθετε τον εαυτό της ως κοσμικό κράτος, πριν ακόμα γίνει το αντίστοιχο από τη Δημοκρατία της Τουρκίας και από άλλες ισλαμικές χώρες. Ο μουσουλμανικός παράγοντας στη ζωή του Αζερμπαϊτζάν και των Αζερμπαϊτζανών σε ολόκληρο τον 20^ο αιώνα, αν έπαιξε κάποιο ρόλο, ήταν μάλλον πολιτιστικός και επομένως δεν μπορούσε να έχει αντίκτυπο στη δημόσια ζωή. Ως αποτέλεσμα, η σύγχρονη εκδοχή του Αζερμπαϊτζάν του κοσμικού «μη πολιτικού» Ισλάμ χαρακτηρίζεται από πίστη, ανεκτικότητα και ειρηνική συνύπαρξη με άλλες θρησκείες και πολιτισμούς, κάτι που το διακρίνει ποιοτικά από το πολιτικό Ισλάμ αραβικού Μαγκρέμπ.

Δεύτερον, η Αρμενία ως κρατική οντότητα τα τελευταία εκατό χρόνια δεν έχει οικοδομηθεί σε καμία περι-

πτωση με βάση τους θρησκευτικούς κανόνες του επίσημα δηλωθέντος Μονοφυσιτικού Χριστιανισμού, πιο συχνά εμπλέκονταν οι παγανιστικές ρίζες της αρμενικής εθνικής νοοτροπίας. Αυτή η διαδικασία ήταν ιδιαίτερα εντατική στα χρόνια της σοβιετικής εξουσίας με την υποστήριξη των αρχών της Αρμενικής ΣΣΔ, για τις οποίες ο νεοπαγανισμός ήταν ατού στον ιδεολογικό αγώνα ενάντια στην επιρροή της Αρμενικής Γρηγοριανής Εκκλησίας και των ιδεολόγων της αρμενικής διασποράς στις χώρες του αστικού και του «τρίτου» κόσμο. Ειδικά για αυτόν τον λόγο, στο σύστημα της Ακαδημίας Επιστημών της Αρμενικής ΣΣΔ το 1959 ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Ιστορίας και Εθνογραφίας (πλέον Ινστιτούτο Ιστορίας και Αρμενικών Σπουδών). Αυτό αποδεικνύεται και από την ενεργό κρατική υποστήριξη του νεοπαγανισμού σε κρατικό επίπεδο στην Αρμενία, η οποία παρατηρήθηκε ιδιαίτερα έντονα την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα.

Έτσι, αυτή η σύγκρουση είχε εντελώς διαφορετικές κινητήριες δυνάμεις που πρέπει να αναλυθούν. Οι Αρμένιοι είναι ένας από τους λίγους λαούς, η πλειοψηφία του οποίου ζει εκτός της εδαφικής του επικράτειας,

στην προκειμένη περίπτωση εννοούμε τη Δημοκρατία της Αρμενίας. Με άλλα λόγια, ο αριθμός των ανθρώπων στην αρμενική διασπορά που συχνά δεν συνδέονται με δεσμούς υπηκοότητας με τη χώρα τους, η οποία αποκαλείται από αυτούς «ιστορική πατρίδα», υπερβαίνει συλλογικά τον πληθυσμό της Αρμενίας. Παρά την άποψη ορισμένων εθνογράφων σχετικά με την αδυναμία ακριβούς καταμέτρησης του αριθμού των Αρμενίων στον κόσμο λόγω της διάσπαρτης εγκατάστασής τους, ο αριθμός αυτός μπορεί να εκτιμηθεί με ακρίβεια σε εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους. Νομίζω ότι δεν θα έκανα λάθος αν έλεγα ότι υπάρχουν περίπου 11,5 εκατομμύρια Αρμένιοι στον κόσμο σήμερα. Από αυτά, λιγότερο από 3 εκατομμύρια ζουν στην Αρμενία, δηλαδή το ένα τέταρτο του συνολικού αριθμού.

Για την εδραίωση του έθνους, που βρίσκεται κυρίως σε διασπορά, χρειάζεται ένας εξωτερικός ενοποιητικός παράγοντας, ο οποίος ήταν ακριβώς η σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Είναι απαραίτητο να θυμηθούμε τις ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες εξελίχθηκε. Κατά τη σοβιετική εποχή, υπήρχε ένα σιδερένιο παραπέτασμα μεταξύ των κατοίκων της Σοβιετικής Αρμενίας και των

συμπατριωτών τους από άλλες χώρες, η παρουσία του οποίου υπονοούσε επίσης μια ιδεολογική διάσπαση. Οι Αρμένιοι στην ΕΣΣΔ για πολλά χρόνια ζούσαν σύμφωνα με εντελώς διαφορετικές ηθικές αξίες και κοινωνικές κατευθυντήριες γραμμές από τους συμπατριώτες τους στον Λίβανο, τη Συρία, τις ΗΠΑ ή τη Γαλλία. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η απόκτηση της κρατικής υπόστασης από τους πρώην Σοβιετικούς Αρμένιους δημιούργησε την ανάγκη για ταχεία ενσωμάτωσή τους στον κόσμο των Αρμενίων, αριθμητικά, όπως ήδη σημειώθηκε, υπερβαίνοντας σημαντικά τον πληθυσμό της ίδιας της Αρμενίας. Το κίνητρο για μια τέτοια ενσωμάτωση ήταν ο ένοπλος αγώνας για το Καραμπάχ, ο οποίος στη σύγχρονη ιστοριογραφία έχει λάβει το όνομα του πολέμου του Καραμπάχ 1988-1994. Η μετασοβιετική Αρμενία, με την υποανάπτυκτη οικονομική και κοινωνική της υποδομή (σε πολλά μέρη της χώρας ακόμα και σήμερα σήμερα δεν υπάρχει νερό) χωρίς το Καραμπάχ δεν θα ενδιέφερε τους επενδυτές από την παγκόσμια αρμενική διασπορά στο βαθμό που υπήρχε μέχρι πρόσφατα. Μάλιστα, ο πόλεμος του Καραμπάχ του 1988-1994, έγινε για τους πρώην Σοβιετικούς Αρμένιους (τόσο

το Ερεβάν όσο και το Καραμπάχ) ένα είδος περάσματος στην παγκόσμια αρμενική κοινότητα. Άρα οι λόγοι για τον πόλεμο Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν το φθινόπωρο του 2020 θα πρέπει να αναζητηθούν στα αποτελέσματα του πολέμου του Καραμπάχ του 1988-1994.

Έχοντας καταλάβει τα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν γύρω από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και κηρύσσοντάς τα ως «ζώνη ασφαλείας» (Αγκντάμ, Γκουμπαντλί, Τζαμπραϊλ, Ζανγκελάν, Φιζουλί, Καλμπατζάρ, Λασιίν), η Αρμενία δεν διεξήγαγε καθόλου και δεν σκόπευε να ασκήσει καμία οικονομική δραστηριότητα σε αυτά τα εδάφη. Επιπλέον, ολόκληρη η βιομηχανική, οικονομική και κοινωνική υποδομή των κατεχόμενων περιοχών του Αζερμπαϊτζάν έξω από την πρώην ΑΠΝΚ λεηλατήθηκε και καταστράφηκε σκόπιμα, η περιουσία των κατοίκων πουλήθηκε σε πενιχρή τιμή στην Αρμενία, τη Γεωργία και το Ιράν, ο βιομηχανικός εξοπλισμός διαλύθηκε και πωλήθηκε ως σίδερα, όλα τα κτίρια και οι κατασκευές από τούβλα ή πέτρες αποσυναρμολογήθηκαν για οικοδομικά υλικά, τα οποία επίσης πωλούνταν σε πενιχρές τιμές τις περισσότερες φορές στο Ιράν. Έτυχε να επισκεφτώ το Καραμπάχ ένα μήνα μετά την απελευθέρωσή του και είδα με τα μάτια μου όχι μόνο χωριά και κωμο-

πόλεις, αλλά ολόκληρες πόλεις που είχαν 50-70 χιλιάδες ανθρώπους πριν από την κατοχή, γκρεμισμένες μέχρι τα θεμέλια των σπιτιών. Οι υλικές ζημιές που προκλήθηκαν στον λαό του Αζερμπαϊτζάν από την αρμενική κατοχή ανέρχονται σε δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια. Τι είδους μίσος πρέπει να ξεχειλίζει για να σβήσει κυριολεκτικά κάποιος τη μνήμη μισού εκατομμυρίου πολιτών του Αζερμπαϊτζάν που έζησαν εδώ για ένα τέταρτο του αιώνα;!

Από αυτή την άποψη, θα πρέπει να επισημανθεί μια σημαντική συνθήκη, όχι μόνο το Αζερμπαϊτζάν υπέστη εθνοκάθαρση από τους Αρμένιους, όπως προσπαθούν να παρουσιάσουν σήμερα οι προπαγανδιστές από το Ερεβάν, ερμηνεύοντας τη σύγκρουση του Καραμπάχ ως καθαρά διεθνική ή εθνοκοθηρσκευτική. Μαζί με τους Αζερμπαϊτζανούς, Ρώσοι, Εβραίοι, Ουκρανοί, Τούρκοι-Μεσχέτοι εκδιώχθηκαν επίσης από τα κατεχόμενα εδάφη. Στην πραγματικότητα, επειδή δεν μπορούσαν να φέρουν κάτι δικό τους, αρχέγονα αρμενικό, στα κατεχόμενα εδάφη, οι κατακτητές προσπάθησαν να καταστρέψουν οτιδήποτε μη αρμενικό σε αυτά τα εδάφη και δεν τους ένοιαζε τι ακριβώς θα κατέστρεφαν. Αυτό φάνηκε ξεκάθαρα στη στοχευμένη καταστροφή

χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς: στο Καραμπάχ, 63 από τα 67 μουσουλμανικά τζαμιά διαλύθηκαν και τα υπόλοιπα τέσσερα υπέστησαν σοβαρές ζημιές. Την ίδια μοίρα είχε και η Ορθόδοξη Εκκλησία στο όνομα της Μεταμόρφωσης του Κυρίου στο χωριό Κουραπάτκινο της περιοχής Χοτζαβέντ, η οποία κατά τα χρόνια της κατοχής λεηλατήθηκε ολοσχερώς και καταστράφηκε μερικώς, παρόλο που η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και η Αρμενική Γρηγοριανή Εκκλησία διατηρούσαν οικουμενικούς δεσμούς μεταξύ τους όλο αυτό το διάστημα και οι ανώτατοι ιεράρχες των δύο εκκλησιών συναντήθηκαν πολλές φορές. Αμέσως μετά την κατοχή, το χωριό Κουροπάτκινο, στο πνεύμα μιας μακροχρόνιας πολιτικής, μετονομάστηκε με αρμενική ονομασία σε «Κακαβατζόρ», ενώ ο ρωσικός πληθυσμός (μολόκανοι) εκδιώχθηκε.

Από αυτή την άποψη, τίθεται ένα εύλογο ερώτημα: για ποιον σκοπό οι κατοχικές αρχές της Αρμενίας κατέστρεφαν σκόπιμα τις κατεχόμενες πόλεις και άλλους οικισμούς του Αζερμπαϊτζάν, σε αντίθεση με τους ίδιους τους Ναζί, οι οποίοι αφού κατέλαβαν το 1939-1942 τη μισή Ευρώπη, πάντα προσπαθούσαν να διατηρήσουν το βιομηχανικό δυναμικό και τις υποδομές στις κατακτημένες χώρες ή περιοχές; Νομίζω ότι η κλασική τα-

κτική της καμένης γης εφαρμόστηκε εδώ: οι αρμενικές κατοχικές αρχές, έχοντας κηρύξει μια «ζώνη ασφαλείας» γύρω από την πρώην ΑΠΝΚ, κατέστρεψαν σκόπιμα την υποδομή του, ελπίζοντας ότι οι Αζερμπαϊτζανοί δεν θα τολμούσαν, ή τουλάχιστον όχι σύντομα, να αποφασίσουν να επιστρέψουν πίσω για να ξαναφέρουν ζωή σε αυτήν την έρημο. Όμως, όπως έδειξαν τα πρόσφατα γεγονότα που έχουν ήδη περάσει στην ένδοξη ιστορία του Αζερμπαϊτζάν, αυτοί οι υπολογισμοί δεν πραγματοποιήθηκαν: το Αζερμπαϊτζάν επέστρεψε και σε επίσημο επίπεδο διακήρυξε την πρόθεσή του να αναβιώσει και να αποκαταστήσει τα εδάφη του από τις στάχτες. Αυτό καταδεικνύει ξεκάθαρα την ανωτερότητα του εθνικού πνεύματος του Αζερμπαϊτζάν έναντι της αρμενικής νοστορπίας σήμερα.

Αναμφίβολα, ο πόλεμος του Καραμπάχ του 1988-1994 είχε καθοριστική επιρροή στη διαδικασία αυτοπροσδιορισμού, τη διαμόρφωση της αυτοσυνείδησης του σύγχρονου λαού του Αζερμπαϊτζάν, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη μετατροπή του σε ένα πλήρες έθνος με κρατική υπόσταση. Ταυτόχρονα, πρέπει να πούμε ότι η κατεύθυνση αυτής της διαδικασίας στο Αζερμπαϊτζάν ήταν διαφορετική από εκείνη που υπήρχε στην ιδεολογία των Αρμενίων, καθώς και των περισσότερων

άλλων λαών που απέκτησαν κρατική ανεξαρτησία τη δεκαετία του 1990 (μεταξύ αυτών είναι οι λαοί της πρώην Γιουγκοσλαβία, η Σλοβακία, οι χώρες της Κεντρικής Ασίας, η Ερυθραία, εν μέρει το Σουδάν). Στις περισσότερες από αυτές τις χώρες (πρώην Γιουγκοσλαβία, Ερυθραία, Σουδάν), καθώς και στη σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από την αρμενική πλευρά, ο πόλεμος έγινε συνέπεια και συχνά η κύρια εκδήλωση του εθνικο-θρησκευτικού διχασμού. Στο Αζερμπαϊτζάν, ο πόλεμος του Καραμπάχ είχε μια ελαφρώς διαφορετική επίδραση στη μαζική δημόσια συνείδηση: χάρη σε αυτόν, ο λαός απέκτησε μια εθνική-κρατική ταυτότητα, αντιλαμβανόμενος τον εαυτό του πλέον όχι ως μουσουλμάνους της Υπερκαυκασίας (όπως θα ήθελαν οι Αρμένιοι αντίπαλοι), αλλά ως έθνος συνειδητά και συγκροτώντας σταθερά ένα ενιαίο πολυεθνικό κράτος.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Αζερμπαϊτζανοί δεν επέλεξαν, ως εθνοτική ομάδα, αυτήν την κατεύθυνση θεσμοθέτησης της ταυτότητάς τους λόγω της επίδρασης εξωτερικών παραγόντων που σχετίζονται με τον πόλεμο, αλλά αυτό προκαθορίστηκε από το περιεχόμενο και την πορεία της διαδικασίας εθνογένεσης του Έθνους του Αζερμπαϊτζάν, πρώτα ως μέρος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, και στη συνέχεια της Σοβιετικής Ένωσης, το χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η κοσμι-

κότητα. Η επιρροή της εκδηλώθηκε πιο ξεκάθαρα στη σύντομη περίοδο ύπαρξης της Λαϊκής Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν το 1918-1920, η οποία απέδειξε τη δυνατότητα και έγινε το πρώτο παράδειγμα κοσμικού κράτους στην ισλαμική οικουμένη. Υπό αυτή την έννοια, οι κάτοικοι του Αζερμπαϊτζάν έδειξαν και εμφανίστηκαν πρώτα απ' όλα ως κρατικοί, και ύστερα κοσμικοί εθνολάτρες, και μόνο στο τέλος μουσουλμάνοι. Η δημιουργία του πολιτικού τους έθνους διήρκεσε ένα τέταρτο του αιώνα και όταν ολοκληρώθηκε αυτή η διαδικασία, τέθηκε το ζήτημα της αποκατάστασης της ιστορικής κατοικίας, δηλαδή του τερματισμού της κατοχής των κατεχόμενων από την Αρμενία εδαφών.

Από το 1994, όταν υπογράφηκε το Πρωτόκολλο του Μπισκέκ για εκεχειρία στη σύγκρουση εντός και γύρω από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, το Αζερμπαϊτζάν κατέβαλε κάθε δυνατή πολιτική και διπλωματική προσπάθεια για να επιστρέψει στον έλεγχό του τα εδάφη που κατέλαβε η Αρμενία. Επιπλέον, το κατηγορηματικό αίτημα για απόσυρση των αρμενικών δυνάμεων κατοχής από αυτά τα εδάφη περιέχεται σε τέσσερα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ και συγκεκριμένα στα 822 της 30^{ης} Απριλίου 1993, 853 της 29^{ης} Ιουλίου 1993, 874 της 14^{ης} Οκτωβρίου 1993 και 884 της 12^{ης} Νοεμβρίου 1993. Η διεθνής κοινότητα, εκπροσωπούμενη από τον

Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), εκδήλωσε επίσης ενδιαφέρον για την επίλυση της σύγκρουσης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, ιδρύοντας την Ομάδα Μινσκ το 1992, η οποία μόλις τον Δεκέμβριο του 1994 έλαβε την κατάλληλη εντολή από αυτόν τον οργανισμό, ενώ το επόμενο έτος διορίστηκε Ειδικός Αντιπρόσωπος του ΟΑΣΕ για την εν λόγω σύγκρουση που εγκαινίασε το γραφείο του με βάση στην Τιφλίδα.

Κατά την περίοδο από το 1992 έως το 2005, η Ομάδα Μινσκ του ΟΑΣΕ υπέβαλε τρεις διαφορετικές προτάσεις στα αντιμαχόμενα μέρη ως βάση για τις διαπραγματεύσεις. Αυτό δεν οδήγησε σε έναν αμοιβαία αποδεκτό συμβιβασμό, αλλά κατέστησε δυνατό να «παγώσει» την κατάσταση για πολλά χρόνια. Ως αποτέλεσμα, όλα κατέληξαν σε μια ενιαία συμβιβαστική επιλογή, η οποία προέβλεπε μια σταδιακή διευθέτηση της σύγκρουσης μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας μέσω της σταδιακής επιστροφής των κατεχόμενων εδαφών με τη βοήθεια διεθνών ειρηνευτικών δυνάμεων. Ο συντονισμός αυτού του σχεδίου που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά από το ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών το 2006, πέρασε από ένα χωνευτήρι πολυάριθμων και δυστυχώς

άκαρπων πολυμερών και διμερών διαπραγματεύσεων στο επίπεδο των αρχηγών των εμπόλεμων χωρών (η τελευταία μορφή διαπραγματεύσεων ξεκίνησε προσωπικά από τον Ρώσο Πρόεδρο Ν. Α. Μεντβέντεβ το 2008), την ευθύνη για τη διακοπή της οποίας φέρει εξ ολοκλήρου η στρατιωτικοπολιτική ηγεσία της Αρμενίας. Η τελευταία έκδοση αυτού του εγγράφου παραδόθηκε στα μέρη τον Ιούνιο του 2019 από τους συμπροέδρους της Ομάδας Μινσκ του ΟΑΣΕ τρεις μήνες πριν από την επανέναρξη των ενεργών εχθροπραξιών στο μέτωπο Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν στο Καραμπάχ. Αλλά από το Ερεβάν, αυτή η πρωτοβουλία ακολουθήθηκε από μια απάντηση τόσο λακωνική όσο και κατηγορηματική: «Νέος πόλεμος για νέα εδάφη» (που σημαίνει ότι σε περίπτωση επανέναρξης των εχθροπραξιών, η Αρμενία θα κέρδιζε εύκολα και θα επέκτεινε τη ζώνη κατοχής του στο Αζερμπαϊτζάν). Μέχρι το τέλος του καλοκαιριού του 2020, έγινε σαφές σε όποιον γνωρίζει τις περιπλοκές και τις αποχρώσεις της σύγκρουσης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ότι ο πόλεμος ήταν αναπόφευκτος. Και αυτό συνέβη: στις 27 Σεπτεμβρίου, ο αρμενικός στρατός υπέβαλε σε πυραύλους και πυροβολικό αρκετούς οικισμούς του Αζερμπαϊτζάν, μετά τον οποίο ο στρατός

του Αζερμπαϊτζάν εξαπέλυσε αντεπίθεση στις θέσεις του κατοχικού σώματος του αρμενικού στρατού στο Καραμπάχ.

Τη δεδομένη στιγμή δεν υπάρχει νόημα να επαναλάβουμε το περιεχόμενο του πολέμου των 44 ημερών, ο οποίος κατέληξε στην ολική ήττα των αρμενικών ενόπλων δυνάμεων στο Καραμπάχ· αυτό το θέμα μπορεί να έχει πραγματικό ενδιαφέρον μόνο για έναν στενό κύκλο στρατιωτικών εμπειρογνομώνων. Θα σημειώσουμε μόνο ότι το σχέδιο της στρατιωτικής εκστρατείας σχεδιάστηκε προσεκτικά από την διοίκηση του Αζερμπαϊτζάν, η εφαρμογή του ήταν εγγυημένη από την ύπαρξη τουλάχιστον διπλών πόρων σε δυνάμεις και μέσα που χρειάστηκαν για την υλοποίησή του, γεγονός που υποδηλώνει υψηλό βαθμό ετοιμότητας και μακροχρόνια προετοιμασία του στρατού του Αζερμπαϊτζάν για αυτόν τον πόλεμο. Αυτό ωστόσο δεν πρέπει προκαλεί έκπληξη, δεδομένου του γεγονότος ότι ο Πρόεδρος Ιλχάμ Αλίγιεβ είχε δηλώσει τον Δεκέμβριο του 2008 ότι σε κανένα από τα έγγραφα που υπέγραψε «κανείς δεν μπορεί να βρει την υποχρέωση του Αζερμπαϊτζάν να απέχει από τον στρατιωτικό τρόπο επίλυσης της σύγκρουσης, και ως εκ τούτου, ενώ ελπίζουμε σε μια πολιτική διευθέτηση, πρέ-

πει ταυτόχρονα να είμαστε πάντα έτοιμοι για οποιαδήποτε μέτρα, και εδώ η στρατιωτική οδός δεν αποτελεί, και δεν υπήρξε ποτέ, εξαίρεση».

Κατά τη διάρκεια των 12 ετών που ακολούθησαν, το επίσημο Μπακού, πιστό στη δέσμευσή του για ειρηνική διευθέτηση, ήλπιζε ότι η κοινή λογική και οι κανόνες του διεθνούς δικαίου θα επικρατούσαν. Ωστόσο, η αρμενική πλευρά με τις συνεχείς προκλήσεις της τόσο στην πρώτη γραμμή στο Καραμπάχ όσο και σε άλλα σημεία της γραμμής επαφής (η τελευταία από τις οποίες συνέβη τον Ιούλιο του 2020 στο Τοβούζ, πάνω από εκατό χιλιόμετρα από το Καραμπάχ, και τον Αύγουστο στο περιοχή Γκερανμπόι) ουσιαστικά επέβαλε το Αζερμπαϊτζάν τη λιγότερο επιθυμητή επιλογή, δηλαδή τον πόλεμο. Και τότε άρχισαν να μιλούν τα κανόνια - *Ultima ratio regum* – «το τελευταίο επιχείρημα των βασιλιάδων» (ο καρδινάλιος Ρισελιέ διέταξε κατά τη διάρκεια του Τριακονταετούς πολέμου να χαρακτηί το συγκεκριμένο σύνθημα σε όλα τα γαλλικά όπλα και το ίδιο σύνθημα χαρακτήρηκε στις κάννες των κανονιών του Πρώσου βασιλιά Φρειδερίκου Β').

Στον πόλεμο με την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν επέδειξε μια θεμελιωδώς νέα τακτική διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων σε συνθήκες τοπικής ένοπλης

σύγκρουσης σε δυσπρόσιτο και αδιάβατο ορεινό και δασώδες έδαφος, όπου τα προελαύνοντα στρατεύματα πρέπει συνεχώς να επιτίθενται στον εχθρό που βρίσκεται σε οχυρώσεις πάνω στον λόφο. Σύμφωνα με όλα τα προηγούμενα εγχειρίδια και τους κανόνες στρατιωτικής τακτικής, σε ένα τέτοιο σενάριο η επιτιθέμενη πλευρά υφίσταται πάντα απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό και εξοπλισμό τρεις φορές μεγαλύτερες από την αμυνόμενη πλευρά. Όχι όμως αυτή τη φορά. Οι ανεπανόρθωτες απώλειες των ενόπλων δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν σε ανθρώπινο δυναμικό ήταν σχεδόν 20 τοις εκατό λιγότερες από αυτές του εχθρού, τέσσερις φορές λιγότερες σε εξοπλισμό (κατά γενικό μέσο όρο) και έξι φορές λιγότερες σε βαριά επιθετικά όπλα. Η Αρμενία έχασε το 80 τοις εκατό των αρμάτων μάχης, το 70 τοις εκατό των τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς και των μονάδων πυροβολικού, το 50 τοις εκατό του πυραυλικού πυροβολικού και όλη τη στρατιωτική αεράμυνα. Ένα τέτοιο αποτέλεσμα μπορεί να είναι εφικτό μόνο εάν υπάρξει μια θεμελιώδης αλλαγή στο παράδειγμα συμμετοχής των στρατευμάτων στις εχθροπραξίες και στον καθολικό εκσυγχρονισμό ολόκληρου του συστήματος των ενόπλων δυνάμεων, της δομική τους αναμόρφωση και

την επανεκπαίδευση του προσωπικού για διεξαγωγή πολέμου σύμφωνα με εντελώς νέες αρχές.

Το 2013, η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν ανακοίνωσε επίσημα την έναρξη ενός δεκαετούς σχεδίου για τον καθολικό εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεών της, σκοπός του οποίου ήταν η προετοιμασία για τον πόλεμο απελευθέρωσης του Καραμπάχ, ένα γεωστρατηγικό έργο προτεραιότητας για το κράτος του Αζερμπαϊτζάν και η πιο σημαντική πολιτική υποχρέωση προς τον λαό του. Εμπνευστής αυτού του σχεδίου ήταν ο Πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν, Ιλχάμ Αλίγιεβ, ο οποίος κινητοποίησε όλους τους πόρους του κράτους για την ταχεία και ολοκληρωμένη εφαρμογή του. Συχνά ακούγεται η συνηθισμένη αντίληψη ότι οι πολιτικοί πάντα κλέβουν τις νίκες από τους στρατιωτικούς ηγέτες, αλλά στην περίπτωση του Αζερμπαϊτζάν κάτι τέτοιο δεν ισχύει· ο Πρόεδρος Αλίγιεβ ήταν ο άνθρωπος που δημιούργησε όλους τους πόρους και τις ιδεολογικές προϋποθέσεις για τη νίκη σε αυτόν τον πόλεμο και οι ένοπλες δυνάμεις που βρίσκονταν για πολλά χρόνια υπό την αιγίδα του έπρεπε μόνο να κατακτήσουν τη νίκη στο πεδίο της μάχης. Ως εκ τούτου, έχει το πλήρες ηθικό δικαίωμα να παραμείνει, όπως γράφουν σήμερα οι κακοπροαίρετοι απέναντι στο Αζερμπαϊτζάν, σε «κατάσταση ευφορίας» μετά τις εξελίξεις στο Καραμπάχ, επειδή κανένα άλλο άτομο στη χώρα δεν έχει κάνει τόσα πολλά ώστε να επιτευχθεί αυτή η νίκη. Επτά χρόνια συνεχούς κόπου για χάρη της νίκης (φυσικά, σε στενό κύκλο ομοϊδεατών και βοηθών) και ενάμιση μήνας απάνθρωπης έντασης κατά την περίοδο των εχθροπραξιών οδήγησαν στην απόλυτη αγαλλίαση που διακρίνουμε κάθε φορά που υψώνεται η κρατική σημαία του Αζερμπαϊτζάν σε κάθε διοικητικό κέντρο των προηγούμενως κατεχόμενων εδαφών· αξίζει να απολαμβάνει αυτή τη χαρά ως αποτέλεσμα του έργου, του πνεύματος και της βούλησής του.

Πολλοί στρατιωτικοί εμπειρογνώμονες από όλο τον κόσμο εντοπίζουν τρεις κύριους παράγοντες για τη νίκη του στρατού του Αζερμπαϊτζάν στον πόλεμο με την Αρμενία· το υψηλότερο επίπεδο πειθαρχίας και ο επαγγελματισμός του προσωπικού, η πλήρης στρατιωτικο-τεχνική υπεροχή έναντι του εχθρού, το επίπεδο υψηλού ηθικού και ψυχολογικού κινήτρου. Δεν είναι μυστικό για κανέναν ότι το μεγαλύτερο μέρος του σώματος αξιωματικών και λοχιών του στρατού του Αζερμπαϊτζάν αποτελείται από εκείνους που εκδιώχθηκαν από τα σπίτια και τους τόπους καταγωγής τους στις αρχές της δεκαετίας του '90 του περασμένου αιώνα ή από τα παιδιά τους, και επομένως υπήρχε μεγάλος κίνδυνος η φυσική επιθυμία να απελευθερώσουν γρήγορα τα σπίτια τους

να υπερίσχυσει της πειθαρχίας, όπως συνέβη στις μάχες του Απριλίου του 2016. Αυτή τη φορά, ωστόσο, δεν παραβιάστηκε ούτε μία εντολή για τον ρυθμό προέλασης, ούτε ένας αξιωματικός, συμβασιούχος ή στρατιώτης δεν έδειξε αυθαιρεσία κατά την εκτέλεση μιας αποστολής και ο καθένας γνώριζε τον ελιγμό του στη νέα τακτική του πολέμου.

Η κυριαρχία στον αέρα δεν κερδήθηκε με τη χρήση αεροπορίας πρώτης γραμμής, όπως γράφεται σε όλα τα σύγχρονα εγχειρίδια στρατιωτικής τακτικής, αλλά με τη μαζική χρήση μη επανδρωμένων εναέριων οχημάτων (UAV) ή «drones», ειδικά των μαχητικών «drones», τα οποία δημιούργησαν νέο όρο στη θεωρία της στρατιωτικής τέχνης. Ο αρμενικός στρατός δεν διέθετε ούτε τέτοια οπτικά συστήματα ούτε αντίστοιχα μέσα αντιμετώπισης, τα οποία προκαθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την ήττα του. Ένας σημαντικός παράγοντας της στρατιωτικό-τεχνικής υπεροχής του Αζερμπαϊτζάν έναντι της Αρμενίας ήταν η διαφοροποίηση των εισαγωγών όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού, η οποία πραγματοποιούνταν από τη Ρωσία, τη Λευκορωσία, το Ισραήλ, τη Γαλλία και πολλές άλλες χώρες του κόσμου, ενώ ο αρμενικός στρατός έπρεπε να αρκестεί σε όπλα κυρίως ρωσικής παραγωγής, για την αντιμετώπιση των οποίων αναπτύχθηκαν εξαρχής πολλά δείγματα ξένων όπλων. Συνεπώς,

ο στρατός του Αζερμπαϊτζάν είχε περισσότερες ευκαιρίες να αντιμετωπίσει τα οπτικά συστήματα του εχθρού, τα οποία γνώριζε καλά, σε αντίθεση με τον στρατό της Αρμενίας που δεν είχε τέτοια ευκαιρία.

Η στρατιωτικό-τεχνική υπεροχή του Αζερμπαϊτζάν έναντι της Αρμενίας κατέστησε δυνατή τη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων χωρίς επαφή σε πολλά πεδία της μάχης, καταστρέφοντας με άλλα λόγια τις θέσεις, τα κέντρα διοίκησης και επικοινωνίας, τις βάσεις ανεφοδιασμού και τοποθεσίες ανάπτυξης του αρμενικού στρατού εξ αποστάσεως, χωρίς να υπάρχει άμεση επαφή πυρός μαζί τους. Θα ήταν αρκετό να ειπωθεί ότι ο αρμενικός στρατός έχασε τα δύο τρίτα των αρμάτων μάχης και των οχημάτων μάχης πεζικού ενώ βρίσκονταν σε πορεία, και όχι σε επαφή πυρός με τον εχθρό. Καθοριστικής σημασίας για την εφαρμογή τέτοιων τακτικών ήταν ο έλεγχος του πυρός με τη βοήθεια «drones», καθώς και η παρουσία σημαντικής, αν όχι άφθονης ποσότητας πυρομαχικών στον στρατό του Αζερμπαϊτζάν, καθώς και ένα λειτουργικό σύστημα υλικοτεχνικής υποστήριξης, σε αντίθεση με τον αρμενικό στρατό που δεν διέθετε τα παραπάνω. Αυτό εξηγεί το σχετικά χαμηλό επίπεδο απωλειών στο προσωπικό του στρατού του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο δεν έπρεπε να αντισταθμίζει τις ελλείψεις στη διαχείριση με το στρατιωτικό δυναμικό. Οι Αρμένιοι

διοικητές, από την άλλη πλευρά, δεν λυπήθηκαν τους στρατιώτες τους, οι οποίοι με τη σειρά τους δεν λυπήθηκαν ούτε τον εαυτό τους ούτε τον εχθρό. Ωστόσο, είναι πολύ δύσκολο να διατηρήσεις το ηθικό σε συνθήκες όπου η μισή μονάδα σου έχει ήδη καταστραφεί και ο ίδιος δεν είσαι σε θέση όχι μόνο να πυροβολήσεις τον εχθρό, αλλά δεν μπορείς καν να τον δεις στο πεδίο της μάχης. Ως εκ τούτου, δεν προκαλεί καμία έκπληξη το γεγονός ότι ο αρμενικός στρατός αυθαίρετα και συχνά σε κατάσταση πανικού εγκατέλειπε τις θέσεις μάχης απέναντι στα μαζικά πλήγματα με μη επανδρωμένα αεροσκάφη (UAV), πυραύλους και πυροβολικό, χωρίς καν να προσπαθήσει να προβάλει αντίσταση. Είναι προφανές ότι την ευθύνη για τα παραπάνω φέρει η ανώτατη διοίκηση και η στρατιωτικοπολιτική ηγεσία της Αρμενίας που ξεκίνησε αυτόν τον πόλεμο, χωρίς να συνειδητοποιεί ουσιαστικά τις πιθανές συνέπειες.

Μια τέτοια κατάσταση και συμπεριφορά του εχθρού στο πεδίο της μάχης αύξησε περαιτέρω το ήδη υψηλό ηθικό και ψυχολογικό πνεύμα, καθώς και το κίνητρο των στρατιωτικών του Αζερμπαϊτζάν να απελευθερώσουν τα πάτρια εδάφη τους. Ως αποκορύφωμα μπορεί να θεωρηθεί η επιχείρηση στις 6-8 Νοεμβρίου 2020, όταν απελευθερώθηκε η πόλη Σουσά· οι στρατιώτες των ειδικών

δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν πρώτα σκαρφάλωσαν τις απότομες πλαγιές και στη συνέχεια έδωσαν μάχη σώμα με σώμα στους δρόμους της πόλης, διώχνοντας τους εχθρούς από τα σπίτια τους με μαχαίρια και χειροβομβίδες. Δεν υπάρχουν αντίστοιχα παραδείγματα στην παγκόσμια στρατιωτική ιστορία, εκτός από την εισβολή στο Βερολίνο και την απελευθέρωση της Πράγας τον Μάιο του 1945. Καθόλη τη διάρκεια του πολέμου, δεν υπήρξε ούτε μία περίπτωση μη εκτέλεσης διαταγής από τις μονάδες του στρατού του Αζερμπαϊτζάν, ακόμη και αν αυτό απαιτούσε την αυτοθυσία, ούτε ένα στρατιωτικό έγκλημα όπως η λιποταξία, η υπεξαίρεση εμπιστευμένης στρατιωτικής περιουσίας ή η μη εξουσιοδοτημένη εγκατάλειψη μονάδας. Κανένας συγγενής των νεκρών στρατιωτικών του Αζερμπαϊτζάν δεν εξέφρασε αξιώσεις ή επικρίσεις κατά του κράτους σε σχέση με αυτό. Ο πόλεμος για το Καραμπάχ το φθινόπωρο του 2020 έδειξε υψηλό επίπεδο ενότητας του στρατού, λαού και κράτους στο Αζερμπαϊτζάν, γεγονός που ενδεχομένως να αποτέλεσε τον αποφασιστικό παράγοντα της νίκης.

Θα ήθελα να σημειώσω ακόμη ένα σημείο στο οποίο έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή οι ξένοι συνάδελφοί μου. Από άποψη διανοητικού επιπέδου, οι στρατιωτικοί ηγέτες του Αζερμπαϊτζάν ήταν ανώτεροι από τους

Αρμένιους και μερικοί από αυτούς αποδείχτηκαν αξιόθάυμαστοι διοικητές. Αρκεί να θυμηθούμε πώς ανιχνεύτηκε και καταστράφηκε η αεράμυνα του αρμενικού στρατού στο Καραμπάχ. Την πρώτη ή τη δεύτερη ημέρα μαχών υψώθηκαν στον αέρα με μη επανδρωμένο τρόπο αρκετά παλιά αεροσκάφη πολιτικής αεροπορίας AN-2. Γενικά, χρησιμοποιούνται για αγροτικούς σκοπούς, όπως ο ψεκασμός χωραφιών με φυτοφάρμακα, ενώ εξωτερικά μοιάζουν πολύ με μαχητικό-βομβαρδιστικά αεροσκάφη πρώτης γραμμής. Όλα τα αεροσκάφη καταρρίφθηκαν από πυρά των αρμενικών στρατιωτικών συστημάτων αεράμυνας, τα οποία με αυτόν τον τρόπο «αποκαλύφθηκαν» και καταστράφηκαν πολύ σύντομα από μη επανδρωμένα αεροσκάφη (UAV) κρούσης ή πυρά πυραύλων και πυροβολικού. Αυτό εξασφάλισε την πλήρη αεροπορική υπεροχή για τις ένοπλες δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν ήδη από την τρίτη μέρα του πολέμου και προκάθορισε τη νίκη τους.

Η Αρμενία δεν είχε σαφώς καμία πιθανότητα να κερδίσει τον πόλεμο το φθινόπωρο του 2020. Το Αζερμπαϊτζάν διεξήγαγε πόλεμο στο διεθνώς αναγνωρισμένο έδαφός του για την απελευθέρωση των κατεχόμενων εδαφών του, και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε να γίνει ούτε λόγος για ήττα.

Υπάρχει μια ακόμη στρατιωτικοπολιτική πτυχή που διακρίνει τον πόλεμο Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν του 2020 από τη γενική σειρά περιφερειακών στρατιωτικών συγκρούσεων κατά το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} και το πρώτο τέταρτο του 21^{ου} αιώνα και τον καττάσσει σε υψηλή θέση. Με τη νίκη του σε αυτόν τον πόλεμο, το Αζερμπαϊτζάν αν δεν έγραψε εκ νέου τη σύγχρονη ιστορία της ανθρωπότητας, συνέβαλε πολύ σημαντικά σε αυτήν. Για πρώτη φορά σε ολόκληρη την ύπαρξη του συστήματος διεθνούς δικαίου στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών τα τελευταία 75 χρόνια, το Αζερμπαϊτζάν ανάγκασε το επιτιθέμενο κράτος να συμμορφωθεί με τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για την απελευθέρωση των κατεχόμενων εδαφών με ένοπλο τρόπο. Με αυτόν τον τρόπο, το Αζερμπαϊτζάν δημιούργησε ένα διεθνές νομικό δεδικασμένο, που καταδεικνύει ξεκάθαρα την υπεροχή του κράτους δικαίου πάνω σε γεωπολιτικές αξιώσεις και φιλοδοξίες μεμονωμένων Φύρερ, και αυτό θα πρέπει να αποτελέσει ένα σοβαρό μάθημα για τη σημερινή και τις μελλοντικές γενιές των πολιτικών. Όταν το έθνος, το κράτος και ο στρατός είναι ενωμένοι στην επιθυμία τους να αποκαταστήσουν την ιστορική δικαιοσύνη, η ενότητα αυτή είναι σε θέση να αντέξει οποιαδήποτε εξωτερική απειλή. 🌟